

ЗАСТОСУВАННЯ ІНТЕГРОВАНОГО ПІДХОДУ ДО КОРЕКЦІЇ ПОВЕДІНКИ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

APPLICATION OF AN INTEGRATED APPROACH TO BEHAVIOR CORRECTION OF PRESCHOOL CHILDREN

Стаття присвячена репрезентації результатів інтегрованого дослідження дітей середнього та старшого дошкільного віку для подальшої організації корекційної роботи. Обґрунтовано, що дошкільний вік є критично важливим етапом у формуванні психіки, що пояснюється не лише зміною провідної діяльності, але й глибокими психологічними та фізіологічними трансформаціями, які забезпечують основу для освоєння нових, складніших форм життєдіяльності, розширення соціальних контактів, а також інтенсивного розвитку когнітивної, рухової та мовленнєвої сфер. Найбільш повно ці питання розкриваються в межах інтегративного підходу, який нині займає провідні позиції у вивченні особистості дошкільника. Цей підхід репрезентує цілісну систему наукових уявлень, методів психокорекції та розвитку, спрямованих на формування гармонійної особистості, здатної до внутрішньої злагоди й конструктивної взаємодії з оточенням.

Метою даного наукового дослідження є теоретичне обґрунтування та емпірична верифікація актуальності цілеспрямованого застосування інтегративного підходу в процесі корекції девіантних або дезадаптивних форм поведінки у дітей дошкільного віку. У центрі дослідницької уваги перебуває особистісний розвиток дитини на етапі дошкільного дитинства, який детермінується закономірними віковими трансформаціями, зокрема поступовим подоланням егоцентричних установок, зростанням здатності до прийняття соціальної перспективи та формуванням навичок ефективної комунікативної взаємодії з оточенням.

Результати проведеного емпіричного аналізу засвідчили наявність тенденції до завищеної, недостатньо диференційованої самооцінки серед дітей середньої та старшої дошкільної груп, що відображає специфіку їхнього соціального самосприйняття у межах референтного соціального середовища. Встановлено, що діти середнього дошкільного віку демонструють обмежене опанування умовних норм соціальної взаємодії та недостатній рівень розвитку емпатійних здібностей. Натомість у старшому дошкільному віці простежується позитивна динаміка зазначених характеристик, що свідчить про послідовний перехід до більш зрілих форм соціальної компетентності. Зокрема, у контексті спільної діяльності діти молодшого віку орієнтуються переважно на власні інтенції та дії, тоді як старші дошкільники все частіше виявляють здатність до врахування внеску партнерів по взаємодії, що інтерпретується як маркер розвитку соціальної свідомості.

Аналіз практичного досвіду педагогів дошкільної освіти дозволяє констатувати домінування традиційних підходів у роботі з дітьми та їхніми батьками, серед яких переважають директивні, малозмінні форми організації педагогічного процесу. Інноваційні технології, зокрема використання ігрових тренінгів, інсценізації та

моделювання комунікативних ситуацій, залишаються малозадіяними у повсякденній практиці. У зв'язку з цим актуалізується потреба в упровадженні активних, інтерактивних форм освітньо-корекційної діяльності, спрямованих на розвиток сталих соціально-комунікативних компетентностей як у дітей, так і в їхніх батьків, що в перспективі сприятиме гармонізації міжособистісних стосунків і загальній соціальній адаптації дошкільників.

Ключові слова: особистість дитини дошкільного віку, інтегрований підхід, моральний розвиток, емпатійний розвиток, комунікативні здібності.

The article is devoted to the representation of the results of an integrated study of children of middle and senior preschool age for the further organization of correctional work. It is substantiated that preschool age is a critically important stage in the formation of the psyche, which is explained not only by a change in the leading activity, but also by deep psychological and physiological transformations that provide the basis for mastering new, more complex forms of life, expanding social contacts, as well as intensive development of the cognitive, motor and speech spheres. These issues are most fully revealed within the framework of the integrative approach, which currently occupies a leading position in the study of the personality of a preschooler. This approach represents a holistic system of scientific ideas, methods of psychocorrection and development aimed at the formation of a harmonious personality, capable of internal harmony and constructive interaction with the environment.

The purpose of this scientific study is to theoretically substantiate and empirically verify the relevance of the targeted application of the integrative approach in the process of correcting deviant or maladaptive forms of behavior in preschool children. The focus of the research is the personal development of the child at the stage of preschool childhood, which is determined by natural age-related transformations, in particular, the gradual overcoming of egocentric attitudes, the growth of the ability to accept a social perspective and the formation of skills for effective communicative interaction with the environment. The results of the empirical analysis showed the presence of a tendency to inflated, insufficiently differentiated self-esteem among children of middle and senior preschool groups, which reflects the specifics of their social self-perception within the framework of the referential social environment.

It has been established that children of middle preschool age demonstrate limited mastery of conditional norms of social interaction and an insufficient level of development of empathic abilities. In contrast, in the senior preschool age, positive dynamics of the above characteristics are observed, which indicates a consistent transition to more mature forms of social competence. In particular, in the context of joint activities, younger children are

УДК 159.9.92.943

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2025.73.13>

Крюкова М.А.

к.психол.н., доцент
Одеський інститут Приватного
акціонерного товариства «Вищий
навчальний заклад «Міжрегіональна
Академія управління персоналом»

Пайкіна А.А.

здобувач вищої освіти другого
(магістерського) рівня
Одеський інститут Приватного
акціонерного товариства «Вищий
навчальний заклад «Міжрегіональна
Академія управління персоналом»

oriented mainly on their own intentions and actions, while senior preschoolers increasingly demonstrate the ability to take into account the contribution of interaction partners, which is interpreted as a marker of the development of social consciousness. Analysis of the practical experience of preschool teachers allows us to state the dominance of traditional approaches in working with children and their parents, among which directive, little-changed forms of organizing the pedagogical process prevail. Innovative technologies, in particular the use of game training, staging and modeling of

communicative situations, remain little used in everyday practice. In this regard, the need to introduce active, interactive forms of educational and correctional activities aimed at developing sustainable social and communicative competencies in both children and their parents is becoming more urgent, which in the future will contribute to the harmonization of interpersonal relationships and the general social adaptation of preschoolers.

Key words: personality of a preschool child, integrated approach, moral development, empathic development, communicative abilities.

Постановка проблеми. Дошкільний вік є критично важливим етапом у формуванні психіки, що пояснюється не лише зміною провідної діяльності, але й глибокими психологічними та фізіологічними трансформаціями, які забезпечують основу для освоєння нових, складніших форм життєдіяльності, розширення соціальних контактів, а також інтенсивного розвитку когнітивної, рухової та мовленнєвої сфер. У психологічній науці визначені певні стандарти щодо рівня розвитку як окремих психічних функцій дитини дошкільного віку, так і її особистості в цілому. Саме тому вивчення особливостей психічного розвитку дітей цього віку є важливим як з теоретичної, так і з практичної точки зору, хоч і є доволі складним завданням, оскільки потребує ретельно обраної наукової стратегії дослідження.

Найбільш повно ці питання розкриваються в межах інтегративного підходу, який нині займає провідні позиції у вивченні особистості дошкільника. Цей підхід репрезентує цілісну систему наукових уявлень, методів психокорекції та розвитку, спрямованих на формування гармонійної особистості, здатної до внутрішньої злагоди й конструктивної взаємодії з оточенням. У межах нашого дослідження було використано окремі положення інтегрованого підходу з огляду на його багатовимірність, здатність об'єднувати досягнення різних напрямів психологічної науки та спрямованість на розкриття внутрішнього потенціалу дошкільника.

Мета статті: теоретично обґрунтувати та емпірично довести необхідність цілеспрямованого застосування інтегрованого підходу до корекції поведінки дітей дошкільного віку.

Завдання дослідження:

1. На основі аналізу наукових першоджерел виявити основні підходи до інтегрованого вивчення особистості дитини дошкільного віку.

2. Дослідити особливості емпатійного, морального та комунікативного розвитку дитини дошкільного віку.

Об'єкт дослідження: особистість дитини дошкільного віку.

Предмет дослідження: розвиток емпатійного, морального та комунікативного розвитку дитини дошкільного віку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Інтегрований підхід у психології, основні концептуальні положення якого були закладені у працях

Л. С. Виготського, О. Є. Гіршона, В. В. Козлова, С. Д. Максименка, А. В. К. Уїлбера та інших науковців, сьогодні виступає теоретико-методологічною основою досліджень психічного розвитку дитини.

У межах зазначеного підходу важливою є ідея про наявність у кожної дитини внутрішнього потенціалу та спрямованості до саморозвитку. Застосування інтегративної моделі дозволяє здійснювати корекційно-розвивальний вплив не лише на особистісну й когнітивну сфери дитини, а й враховувати рівень її фізичного розвитку, що розширює наукове розуміння категорії «психічний розвиток дошкільника». Питання психологічної специфіки дошкільного віку активно досліджувалися у вітчизняній науці. У класичних роботах Л. І. Божович [цит. за 5] та ін. розкрито закономірності формування новоутворень особистості, становлення провідної діяльності, комунікативних умінь та інших важливих психічних характеристик дошкільника.

Сучасні дослідження психічного розвитку дітей дошкільного віку (Н. Б. Гонтаровська [1], В. У. Кузьменко [4], М. О. Коса [3] та ін.) свідчать про формування нової парадигми у науковому осмисленні дитячої психіки – інтегративної, що враховує багаторівневу й багатовимірну природу психічного розвитку.

На думку В. У. Кузьменко [4], розкриття індивідуальності дошкільника є можливим лише за умов системної взаємодії індивідуально-особистісних якостей із пізнавальними та виховними впливами. Особливого значення набуває включення дитини до процесу емпатійного переживання, що може реалізовуватися через ознайомлення з фольклором чи художніми творами. Саме через співпереживання героєм, за Н. С. Карпінською [цит. за 4], дитина формує власне емоційне ставлення до подій і явищ навколишньої дійсності.

Варто зазначити, що в останнє десятиліття в українській психології спостерігається зростання наукового інтересу до проблем становлення особистості у дошкільному віці. Зокрема, окрема низка дослідників наголошує на визначальній ролі міжособистісної взаємодії дитини з дорослими у формуванні емоційно-ціннісного ставлення до себе. Так, І. Д. Бех вказує на вплив комунікації з дорослим на формування емоційного образу «Я» [1], а М. О. Коса [3] виокремлює такі чинники позитивного самосприйняття, як підтримувально-допоміжна взаємодія, збалансована регламентація

життєдіяльності та ціннісне ставлення до дитини з боку дорослого оточення.

Результати дослідження. Емпатійний і моральний розвиток дітей дошкільного віку було вивчено із застосуванням проективної методики «Заверши оповідання», розробленої Г. О. Урунтаєвою. Цей інструментарій дає змогу не лише оцінити рівень засвоєння дитиною базових моральних уявлень, а й виявити ступінь орієнтації на соціальне схвалення з боку значущих дорослих. У межах дослідження було проаналізовано показники, що відображають формування уявлень про моральні норми соціальної взаємодії, рівень емпатійності та здатність дитини враховувати точку зору іншого учасника міжособистісної комунікації.

Отримані емпіричні дані узагальнено у таблиці 1.

Опрацювання емпіричних результатів дозволило виявити низку характерних тенденцій. Зокрема, у дітей середнього дошкільного віку виявлено, що соціально прийнятні реакції в емоційно значущих ситуаціях становили 34,48%, тоді як переважаючими у старшому віці були відповіді егоцентричного характеру (65,52%), в яких моральна норма визнавалася лише за умови її відповідності особистим інтересам. Крім того, у старшому дошкільному віці спостерігається зниження частки егоцентричних відповідей до 36%, що, на нашу думку, пов'язано з розширенням соціального контексту розвитку дитини на цьому етапі.

Також виявлено, що діти середнього дошкільного віку у значній мірі не готові до глибокого усвідомлення змісту окремих ситуацій. Особливі труднощі викликали завдання, які потребували аргументованого пояснення власних суджень. Зазначимо, що в обох вікових групах складним виявилось завдання, що передбачало врахування точки зору іншого учасника міжособистісної взаємодії. Цей феномен ми пов'язуємо з віковим егоцентризмом, притаманним дошкільному періоду. Разом із тим, саме віковий егоцентризм має стати об'єктом цілеспрямованої корекційно-розвивальної роботи, орієнтованої на формування в дитини здатності до емоційної залученості, співпереживання та взаємодії.

Розвиток емпатійних якостей та соціальної чутливості значною мірою залежить від характеру освітньо-виховного середовища, а також від умов сімейного виховання.

Аналіз результатів, отриманих за методикою «Сходінки», засвідчив наявність високої, але недиференційованої самооцінки в обох вікових вибірках: у 63,22% дітей середнього дошкільного

віку та у 45% старших дошкільників ($p < 0,001$). Водночас адекватний рівень самооцінки зафіксовано лише у 7,06% представників старшої вікової групи.

Проведене емпіричне дослідження дало змогу зробити висновки, що здатність дитини враховувати точку зору іншої особи починає активно формуватися лише в завершальний період дошкільного віку. Водночас, навіть серед дітей старшої дошкільної групи кількість тих, хто хоча б на рівні декларації визнає необхідність дотримання просоціальних норм, залишається відносно невеликою.

Отримані результати дозволяють припустити, що міжособистісне спілкування є суттєвим чинником, який впливає на гармонійний розвиток особистості дитини дошкільного віку. З метою дослідження особливостей комунікативної взаємодії дошкільників з ровесниками було використано метод природного (включеного) спостереження.

У процесі спостереження встановлено, що у дітей середнього дошкільного віку ще не сформоване стійке дотримання прийнятих норм комунікації. Зокрема, за власною ініціативою вони рідко звертаються до однолітків на ім'я (у той час як усі діти старшої групи це роблять автоматично). Після нагадування з боку вихователя лише 20% дітей середньої групи використовують звертання на ім'я, тоді як 80% і далі уникають такого звертання, навіть попри зовнішні стимули.

Окрім того, результати тривалих спостережень і бесід із педагогами засвідчили, що діти середнього дошкільного віку не завжди самостійно ініціюють вербальні акти соціальної ввічливості: привітання, прощання або прохання вибачення. При цьому використання ввічливих формул спілкування можливе під впливом нагадування дорослого (до 30% дітей) або з ініціативи однолітків (16%). Проте більшість дітей цієї вікової групи (від 55% до 80%) у звичайних умовах повсякденного спілкування не застосовують подібні мовленнєві форми.

У старшій дошкільній групі діти демонструють доволі високий рівень сформованості нормативної поведінки у процесі взаємодії з однолітками. Так, 90% дошкільників дотримуються правил спілкування з власної ініціативи, тоді як решта 10% – за нагадуванням дорослого.

У дітей середнього дошкільного віку помітна недостатня сформованість здатності до емоційного розуміння партнера по спілкуванню. Самостійно розпізнавати емоційний стан ровесників здатні лише 7% дітей, тоді як серед старших дошкільників цей показник сягає 76%. За підтримки вихователя визначати настрій іншого вміють 30%

Таблиця 1

Особливості морального та емпатійного розвитку дітей середнього та старшого дошкільного віку (%)

Дошкільний вік	Морально-емпатійний розвиток	Достовірність відмінностей
Середній	34,48	$p < 0,001$
Старший	65,52	$p < 0,001$

дітей середньої групи та 25% – старшої. Водночас 64% дітей середнього дошкільного віку поки що не виявляють здатності до такого розпізнавання. На нашу думку, такі результати обумовлені низьким рівнем розвитку саморегуляції у дітей цього віку. Так, вміння зосереджено слухати співрозмовника та не перебивати його притаманне лише 7% дітей середньої дошкільної групи, тоді як у старшій – вже 100% демонструють цю навичку. У процесі комунікації 75% дітей середнього дошкільного віку мають тенденцію до перебивання співрозмовника, не дослуховуючи його до кінця, а 20% уникають безпосередньої взаємодії з ровесниками.

Результати також вказують на те, що переважна більшість дітей середнього дошкільного віку ще не опанували соціально значущих способів вираження турботи та співпереживання. Лише 15% епізодично проявляють емпатійне ставлення до однолітків, тоді як 85% не демонструють таких форм поведінки. Натомість у старшій дошкільній групі спостерігається якісно вищий рівень розвитку емпатії: 75% дітей регулярно виявляють турботливе та співчутливе ставлення до інших, ще 25% роблять це періодично.

З огляду на значущість комунікативного компонента в особистісному розвитку дитини, окрему увагу було приділено аналізу ставлення дошкільників до ровесників. Встановлено, що діти старшого дошкільного віку у 100% випадків виявляють стабільно позитивне ставлення до однолітків. У дітей середньої групи цей показник є варіативним: 50% демонструють позитивне, 40% – нейтральне, а 10% – негативне ставлення до ровесників.

У середньому дошкільному віці у дітей ще не сформовано сталого інтересу до діяльності однолітків: такий інтерес проявляється переважно епізодично (у 50% випадків), тоді як у старших дошкільників його вже демонструють 65%. Навпаки, лише 36% старших дошкільників виявляють інтерес до дій інших дітей час від часу.

Також відзначається, що діти середньої дошкільної групи не завжди виявляють ініціативу у допомозі ровесникам. Самостійно допомагають лише окремі діти, тоді як у старшому дошкільному віці така поведінка характерна вже для 85% дітей. Після звернення дорослого до надання допомоги залучаються 80% дітей середньої вікової групи, тоді як серед старших це роблять лише 15%, оскільки вони частіше діють з власної ініціативи. У відповідь на прохання однолітка допомагають 20% дітей середньої групи.

Слід зауважити, що на цьому віковому етапі лише починає формуватися здатність координувати власні дії з діями інших учасників спільної діяльності. Спостереження, здійснені під час ігор та продуктивної діяльності, виявили, що діти середньої дошкільної групи поки що недостатньо враховують погляди своїх партнерів: 75% схильні наполягати на власній позиції, і лише 25% готові поступитися. У старшому дошкільному віці ситуа-

ція суттєво змінюється – більшість дітей (85%) вже здатні узгоджувати свої погляди з думками інших, уникаючи опору чи конфлікту.

Що стосується поведінки в умовах конфлікту, то середні дошкільники нерідко використовують фізичний вплив (70%) або словесні погрози (30%). У старшому дошкільному віці діти надають перевагу словесному поясненню своєї точки зору (50%) або словесному відстоюванню позиції без агресивних дій (також 50%).

Розв'язання конфліктних ситуацій у дітей середньої групи частіше здійснюється за допомогою вихователя (50%), у 40% випадків – самостійно, а в 10% – через посередництво інших дітей. У старших дошкільників, навпаки, переважає самостійне вирішення суперечок (70%), за участю вихователя – 30%.

Аналіз ігор показав, що під час розподілу ролей діти середньої дошкільної групи рідко враховують побажання інших (15%), частіше нав'язують власні варіанти (30%) або залишаються пасивними, погоджуючись із пропозиціями інших (5%). Водночас у половині випадків, коли розподіл ролей не відповідає їхнім очікуванням, вони виявляють активний протест (50%). У старшій дошкільній групі більшість дітей (65%) намагаються узгодити ролі з урахуванням думок учасників гри, 25% – наполягають на своєму, і лише 10% виявляють поступливість.

У період переходу від середнього до старшого дошкільного віку спостерігаються поступові зміни у ставленні дітей до досягнень і невдач своїх ровесників. Дослідження показали, що лише 13% дітей середньої дошкільної групи адекватно реагували на ситуації успіху чи невдачі інших: при невдачі товариша вони прагнули підтримати, а при його успіху – щиро раділи. Варто зауважити, що дітям цього віку значно легше виявляти співчуття у випадку поразки, ніж радіти чужому успіху. У старшій дошкільній групі такі емоційні прояви були характерні вже для переважної більшості дітей – 94%.

За результатами спостережень, у середньому дошкільному віці успіхи інших учасників спільної діяльності часто залишаються непоміченими (50%) або викликають неадекватну емоційну реакцію – агресію, роздратування, відмову від подальшої взаємодії (37%).

Таким чином, можна виділити характерні особливості розвитку комунікативної сфери у дітей дошкільного віку та простежити вікові мікрозміни, які відбуваються в цей період. У ході спільної продуктивної діяльності діти середнього дошкільного віку здебільшого орієнтуються на власний внесок і не завжди усвідомлюють колективний характер досягнення мети. Лише незначна частина дітей цього віку розуміє, що результат діяльності є наслідком зусиль усієї групи. У старшому дошкільному віці ця здатність уже є стійко сформованою: діти усвідомлюють значущість командної взаємодії.

Крім того, у спільній грі більшість дітей середнього дошкільного віку зосереджуються пере-

важно на власних діях. Лише одиниці звертають увагу на сюжет гри, і жодна дитина з вибірки не проявляла зацікавленості в діях своїх партнерів. Натомість діти старшої групи вже активно враховують поведінку інших учасників гри, орієнтуючись на них у процесі взаємодії.

Оскільки епізодичність спостережень за комунікативною поведінкою дітей дошкільного віку не дозволяла сформувати цілісне уявлення про особливості їхнього спілкування на цьому віковому етапі, постала потреба в отриманні пролонгованих, комплексних даних. З метою виявлення основних проблемних зон у комунікативній сфері дошкільнят було проведено анкетування педагогічних працівників закладів дошкільної освіти із застосуванням анкети «Спілкування дітей у групі» (автор – Н. М. Могильова).

Зважаючи на потребу в підвищенні достовірності отриманої інформації, відповідно до методологічного підходу авторки анкети, було уточнено, як саме вихователі інтерпретують поняття «спілкування» та з якими труднощами вони стикаються у процесі його формування в дітей. Варто зазначити, що в структурі освітнього процесу закладів дошкільної освіти відсутні спеціалізовані заняття, присвячені розвитку комунікативної компетентності, а педагогічні впливи реалізуються опосередковано – у межах організації режимних моментів та повсякденної взаємодії.

За результатами анкетування було виявлено, що 54% опитаних педагогів демонструють спрощене або неповне розуміння сутності поняття «спілкування». У їхніх відповідях воно ототожнювалося з міжособистісною взаємодією, передаванням інформації, впливом на інших осіб або дотриманням норм поведінки в суспільстві. Натомість 46% респондентів надали більш глибоке визначення, відповідно до якого спілкування розглядається як складний, багаторівневий процес встановлення та розвитку контактів, що виникає в контексті потреби у спільній діяльності, передбачає узгодження цілей, формування стратегії взаємодії, взаєморозуміння та прийняття партнера.

Серед найпоширеніших труднощів, що були зафіксовані вихователями у процесі розвитку комунікативних умінь дітей, було визначено: недостатній рівень сформованості відповідних навичок (35,0%), низький рівень упевненості у власних силах (29,0%), а також надмірно високі вимоги з боку батьків (35,5%). Невеликий відсоток опитаних (0,5%) не змогли відповісти на поставлене запитання.

Щодо найбільш тривожних для педагогів аспектів взаємодії між дітьми, то 60,0% вихователів вказали на емоційну байдужість до ровесників. Окрім цього, серед комунікативних проблем були названі прояви грубості (15,8%), агресивності (10,1%), зловтіхи (17,5%), конфліктності (24,3%) та повної залежності від домінуючих дітей (16,8%).

У випадках, коли дитина перебуває в несприятливому емоційному стані, 57,4% педагогів вважають за необхідне надати їй підтримку, приділити

особливу увагу, поговорити та з'ясувати причину її стану. Водночас 34,2% вихователів наголошують на важливості прояву емпатії, використанні ніжних слів та тактильного контакту. Проте лише 8,4% опитаних вважають, що окрім цього слід також звернути увагу на однолітків дитини і підтримати їхнє співчуття.

Щодо проблем у спілкуванні дітей між собою, які помічають вихователі під час занять та ігор протягом дня, основними причинами вони назвали: вплив мікросоціального оточення, у якому зростає дитина (55,6%), взаємовідносини батьків у сім'ї (25,8%) та індивідуальні особливості дитини, такі як темперамент і характер (18,6%).

Аналізуючи методи, які вихователі використовують для розвитку комунікативних навичок у дітей, було встановлено, що більшість (85,8%) застосовує заохочення, похвалу, бесіди, а також педагогічні проблемні ситуації, що сприяють формуванню відчуття успіху. Однак результати опитування свідчать про те, що педагоги не володіють навичками проведення ігрових тренінгів та моделювання комунікативних ситуацій, тож не впроваджують ці методи у практику.

Щодо форм співпраці з батьками з розвитку комунікативних умінь дітей, то найбільш поширеними є індивідуальні бесіди та консультації (45,3%), традиційні батьківські збори (43,7%) і розміщення педагогічної інформації у «батьківських куточках» (11,0%). При цьому анкетування та проєктивні методи діагностики сімейних стосунків вихователі практично не застосовують.

Для дітей дошкільного віку особливо складним є завдання поставити себе на місце іншого учасника міжособистісної взаємодії. Це пояснюється егоцентризмом, який є характерною рисою цього вікового періоду і поступово зменшується у старшому дошкільному віці через розширення соціального досвіду. У обох вікових групах спостерігається тенденція до завищеної, нерозрізненої самооцінки.

У процесі розвитку дотримання конвенційних норм спілкування виявлено вікову динаміку: діти середнього дошкільного віку ще не завжди послідовно дотримуються цих правил (наприклад, не завжди звертаються до однолітків на ім'я, не просять вибачення або не вітаються ініціативно). Натомість у старшому дошкільному віці діти демонструють достатній рівень усвідомлення і виконання нормативів комунікації.

Також відзначено поступове формування емпатійних навичок: у середньому дошкільному віці дітям важко помічати і правильно оцінювати емоції однолітків, слухати без перебивань, що пов'язано з недостатнім розвитком саморегуляції. У старшому дошкільному віці, завдяки зростанню довільності поведінки, ці здібності у дітей вже більш розвинені.

Було визначено особливості комунікативного розвитку дошкільників і виділено вікові зміни, що відбуваються в середньому та старшому дошкіль-

ному віці. Під час спільної діяльності діти середнього дошкільного віку здебільшого оцінюють свої власні зусилля і лише небагато розуміють, що досягнення мети залежить від внеску всіх учасників. У старшому дошкільному віці у дітей формується більш цілісне розуміння спільної праці. Більшість середніх дошкільників орієнтуються на власні дії в грі, мало хто звертає увагу на сюжет, і жодна дитина не проявляла інтересу до партнерів. Натомість старші дошкільники у подібних ігрових ситуаціях починають активно враховувати дії партнерів.

За результатами анкетування, виявлено, що вихователі недостатньо використовують у своїй практиці інноваційні підходи до розвитку комунікативних навичок, такі як ігрові тренінги та моделювання комунікативних ситуацій, а в роботі з батьками надають перевагу переважно груповим формам спілкування.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Розвиток особистості дітей дошкільного віку характеризується поступовими віковими змінами, які пов'язані з подоланням егоцентризму та формуванням умінь враховувати позицію інших учасників спілкування.

Виявлена тенденція до завищеної та недиференційованої самооцінки у дітей середнього і старшого дошкільного віку свідчить про особливості вікового сприйняття себе у соціальному середовищі. Діти середнього дошкільного віку ще не завжди дотримуються конвенційних норм комунікації та мають обмежені емпатійні навички, тоді як у старшому дошкільному віці спостерігається суттєвий прогрес у цих сферах. У процесі спільної діяльності молодші дошкільники орієнтуються переважно на власні дії, натомість старші діти більш активно враховують внесок партнерів, що свідчить про зростання соціальної свідомості. Аналіз практики

показав, що традиційні методи роботи з дітьми та батьками домінують, тоді як інноваційні методики, зокрема ігрові тренінги та моделювання комунікативних ситуацій, використовуються недостатньо. Для підвищення ефективності розвитку комунікативних навичок дошкільників доцільно впроваджувати більш активні, інтерактивні форми роботи як із дітьми, так і з їхніми батьками, що сприятиме формуванню стійких соціальних компетенцій.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бех І. Д. Особистісно зорієнтоване виховання. К.: ІЗМН, 2019. 204 с.
2. Гонтаровська Н. Б. Інтегрований підхід у створенні освітнього середовища розвитку дитини. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*: зб. наук. пр. / Ін-т пробл. виховання АПН України. К., 2019. Вип. 13. С. 130–139.
3. Коса М. О. Соціально-психологічні умови розвитку самоповаги у дошкільників. *Вісник ОНУ*. Т. 16. Вип. 12. С. 138–147.
4. Кузьменко В. У. Розвиток індивідуальності дитини 3–7 років. Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2020. 365 с.
5. Максименко С.Д. Психологія в соціальній та педагогічній практиці: методологія, методи, програми, процедури. Навчальний посібник для вищої школи. К.: Наукова думка, 2010. 216 с.
6. Мамічева О.В., Чернякова О.В. Діагностика психічного розвитку дитини від народження до вступу в заклади освіти. ДДПУ, 2019. 174 с.
7. Піроженко Т.О. Особистість дошкільника: надії та перспективи розвитку. *Науково-методичний посібник*. Київ-Житомир, 2002. Ч.1. 52 с.; Ч. 2. 88 с.
8. Beitchman J., Brownli E.B., Inglis A., Wild J. et al. Seven-year follow-up of speech / language- impaired and control children: Speech / language stability and outcome // *J. of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 1994. V. 33. N 9. P. 132–1330.